

חבל נחלתו

המסכת הוא בפ"א – הרכבה (והכלאה) ובפ"ב – כלאי זרעים. השאלה האחרונה שעולה היא שאלת השמירה על טהרת האתרוגים בימינו. בדורות קודמים עיקר הבעיה היתה למצוא עצי אתרוג שאינם מורכבים. בימינו תודעת איסור אתרוג המורכב חדרה אף למגדלי האתרוגים ובגלל הדרישות ההלכתיות הם אינם מרכיבים. אולם הם חייבים להמשיך ולנטוע כל הזמן כדי לספק את מלוא

הדרישה. וכאן, אם הם יצמיחו עצים מזרעי פרי עצי האתרוג שברשותם, יגדלו עצים שקרוב לוודאי שהם בני כלאים בגלל ההכלאה הטבעית הנפוצה בעצים אלו מפירות הדר אחרים. וע"כ הם חייבים לרבות יחורים מהעצים עצמם אשר הם אינם מורכבים, ולא מזרעי עצים אפילו שאינם מורכבים. ובכך ישמרו על טהרת וכשרות האתרוגים.⁷

סימן מא

כלאי זרעים לאחר זריעה

א. ממשנת כלאים [פ"ב מ"א, ב'] עולה ששדה אשר עומד להיזרע בה יותר מאחד מעשרים וארבעה ממין אחר צריך קודם זריעה למעט את הזרע המעורב. ואם לא מיעט ה"ז

כלאים. לאחר הזריעה ג"כ צריך למעט שלא יהיה אחד מכ"ד מזרע אחר מעורב בשדה. באדר, כשיוצאים על השקלים, משמיעים אף על הכלאים [שקלים פ"א מ"א]. ובחז"מ (פסח)

7. הערת הרה"ג יעקב אריאל, רב העיר רמת-גן: בתשובתך על הרכבה והכלאה באתרוג עמדת על ההבדל בין הרכבה להכלאה. ההרכבה אסורה מהתורה. הכלאה לא נאסרה במפורש. והפוסקים חידשו שאין בהכלאה איסור מהתורה (להוציא את הגר"ש ישראלי בארץ חמדה מהדו"ק שחידש שצריך איסור הרכבה הוא בגלל הכלאה אולם גם הוא אולי מודה שהכלאה ע"י האבקה ושלא בדרך הרכבה תהיה מותרת). אולם לענ"ד אין בכך פתרון לבעיית האתרוג. אתרוג המורכב אינו פסול רק בגלל איסור הרכבה, אלא גם בגלל המציאות שאינו אתרוג טהור בלבד, שהרי מעורב בו גם פרי אחר (עי' מג"א סי' תרמ"ח ס"ק כ"ג). ומה בכך שתערובת זו נעשתה בהיתר, סו"ס אין זה פרי עץ הדר בלבד. אלא שא"כ אין לך אתרוג כשר בעולם, שהרי בדרך הטבע ההפריה נעשית ע"י דבורים, רוחות וכד' ולא ימלט שאתרוג הופרה ע"י פרי הדר אחר! וי"ל שכך ברא ה' את עולמו, ובדרך הטבע רוב ההפריה נעשות מין במינו, וכל עוד ניכרת צורת האתרוג המסורה לנו מדור דור איננו חוששים שמא התערב בו מין אחר. ורק אם נשתנתה צורתו מהמקובל הוא יפסל. אך לפי"ז י"ל שהאתרוג כשר רק כאשר הדבר נעשה בדרך טבעית, כי כך ברא ה' את עולמו. אך להכליא בידיים, גם אם אין הדבר אסור, מ"מ יש כאן מעשה בידיים המתכוין לשנות את האתרוג, ודבר זה אסור, לא מדין כלאים, אלא מדין חשש לפסילת האתרוג. עם זאת יפה הצעת שריבוי האתרוגים מן הראוי שיעשה בדרך של שתילת יחורים ולא בדרך של זריעת זרעים. אולם אין לפסול גם זריעת זרעים, כי זו דרכו של עולם. ויש לברר אצל בעלי המקצוע באיזו שיטה הפרי נשאר בטהרתו יותר ולהמליץ עליה, בפרט למהדרין אחרי אתרוג מיוחס.

חבל נחלתו

וכן משמע מהמאירי [מו"ק ו' ע"ב], ששליחי בי"ד בדקו את מה שלפניהם. "שהזרעים נזרעין בתחילת החורף וניכרין בט"ו באדר, ולפיכך יוצאין לבדקן באותו זמן". וכן בהמשך: "לתקנה אחרונה, כל שיש שם מצמחי הכלאים אחד מעשרים וארבעה שבצמחים שבזרעים האחרים. וכן בזרענתם כל שיש בזרע שהוא זורע אחד, ועשרים וארבעה ממין אחר, ימעט". ובפירוש מבחין בין זריעה לצימוח אחר הזריעה.

ד. מסברא נראה לסייע לפסק הרמב"ם. שהרי כשם שיש לחוש לעירוב בשעת זריעה יש לחוש לספיחים. ומה אכפת אם מיעט קודם זריעה אם לאחר זריעה יש עדיין כלאים בגלל ספיחים!?

ה. החזו"א [כלאים ד', ו'] עמד על דיוק דברי הרמב"ם, ומקשה מדוע הרמב"ם מדבר בכמות הצומח עתה של א' מכ"ד, ולא מתחשב בכמות הנופל לב"ס כאשר הוא אומד במידה אחת חיטה קטנית וזרעוני גינה, אע"פ שלפני הזריעה שיער בכמויות שונות [פ"ב הל' ג-ה]. ז"ל: "הנה מבואר בדברי רבנו דבזה לעולם משערין אחד מכ"ד בשדה ולא משערין ברובע לסאה ואחד מכ"ד בנופל לב"ס שנתערב בסאה. והדבר תמוה דבגמ' מו"ק ו' א' אמר כאותה ששנינו כל סאה שיש בה רובע ממין אחר ימעט. ועוד איך יתכן בזרע סאה מין דק שנופל פחות מסאה לב"ס שנתערב בו רובע מסאה לב"ס שלא יהא צריך למעט, מ"ש צמח מתחילת הזריעה דרובע לסאה חשיב כלאים אף שאין במין האחר אחד מכ"ד בשדה. וכן יש לתמוה ביש בו אחד אחד מכ"ד איך יתכן דמותו לכתחלה לזרוע ואם צמח יהא צריך למעט, והרי בפחות מדורב בסאה מותר לזרוע אף שהסאה הוא ממין הנזרע ז' קבין

היו מפקירים לגמרי שדות שעדיין יש בהם כלאים [מו"ק ב' ע"א, ושם דף ו'].
ב. יחסי הזרעים הם לפי כמות הזרעים בנפח שהם נזרעים לבית סאה. בתלוש, לפני זריעה, החיוב הוא לבור עד אחד מכ"ד או להוסיף על המבטל [רמב"ם פ"ב ה"א]. ההבחנה על עירוב זרעים אחרים בתוך הזרעים העומדים להיזרע פשוטה, יחסית. לאחר זריעה, משתנים למראית עין היחסים בין הצמחים המעורבים. וצריך לדון האם חיוב העקירה הוא לפי הנזרע אם היה בו אחד מכ"ד והזרוע משום מה לא מיעט; או שאומדן הכלאים הוא לפי הצומח עתה בלא להתייחס לנזרע.

ג. ברש"י [המיוחס מו"ק ו' ע"ב ד"ה הכי גרס] כתב: "שאם זרע רובע הקב — ימעט". ורע"ב [מו"ק פ"א מ"ב]: "לענין השדות שנזרעו כלאים". משמע מדבריהם ששלוחי בי"ד אומדים את כמות הזרע האחר לפי הזריעה אם היה בו אז אחד מכ"ד. אבל אם כרגע נראה שיש יותר מאחד מכ"ד בגלל שלמין המתבטל יש יותר גבעולים או התפרצויות יותר חזקות אין עוקרים את השדה. וכ"נ מתוס' ב"ב [צ"ד ע"א ד"ה ימעט].

אולם מפסק הרמב"ם עולה שאומדים בצומח עתה, ואם בכמות הצימוח עתה יש יותר מאחד מכ"ד צריך למעט. ז"ל הרמב"ם [כלאים פ"ב ה"ה]: "הזרע שדהו מין מן המינין וכשיצמח ראה בו כלאים, אם היה המין האחד אחד מעשרים וארבעה בשדה הרי זה ילקט עד שימעטנו מפני מראית העין, שמא יאמרו כלאים זרע בכונה, בין שהיה המין האחד שצמח תבואה וקטנית בתבואה וקטנית, או זרעוני גינה בתבואה וקטנית ובזרעוני גינה, ואם היה הצומח פחות מיכן אינו צריך למעט".

חבל נחלתו

אחד, אבל ישנם זרעים שדרכם להוציא מספר גבעולים כגון דגניים¹. ועוד, שדה שיש בה פחות מא' מכ"ד ממין אחר, והשדה נקצרה או נאכלה ע"י בהמה [או בימינו ניתן ליצור זאת בריסוסים]. בשדה כזו ישנן התפרצויות של צימוח גבעולים חדשים מן הגבעול שנקצר. כיון שתגובת כל צמח שונה, יכול להווצר מצב של יותר מאחד מכ"ד בגבעולים אע"פ שבכמות הצמחים [=הזרעים] ישנו פחות מאחד מכ"ד². ולכן מראית העין של אחד מעשרים וארבעה נשתנתה. וע"כ נראה שהרמב"ם דייק בדבריו לשער לפי הצומח, וכן פסק בשו"ע [רצ"ז, ח'].

לב"ט והרובע ממין הנזרע סאה לב"ט אף שיש בהמערוב יותר מאחד מכ"ד בשדה". החזו"א דן בביאור דברי הרמב"ם, ומסיק כשיטת רש"י ותוס' שבעל השדה או שלוחי ב"ד אומדים בנזרע ולא בצומח לפניהם, וסובר לפרש כן אף ברמב"ם. ו. אולם נראה שכונת הרמב"ם אינה כן, אלא אומדים דוקא במה שלפניהם – בצומח. ומלבד טעם הספיחים שהבאנו, קיימות עוד סיבות לדון אך על הצומח ולא על הנזרע. לאחרי זריעה כל צמח גדל בקצב שונה, וההבחנה אם יש אחד מכ"ד מסובכת יותר. יתר על כן, רוב הזרעים טבעם לגדל גבעול

סימן מב

ערלה במאגרים גנטיים

תשובה

שאלה

א. במסכת ערלה [פ"א מ"ז וח'] ברהר המשנה אילו חלקים אסורים בערלה משום שנחשבים כפרי והסיקה שעלים, לולבים, מי גפנים (בניגוד לדעת ר' יוסי) וסמדר מותרים בערלה שרף עלים ועיקרים מותר (בניגוד לדעת ר' אליעזר) ושרף פגים אסור. ענקוקלות (רע"ב: ענבים שלקו

במכוני מחקר חקלאי מקיימים מאגרים גנטיים הכוללים זרעים וחלקי צמח לשם פיתוח זנים, המתאימים לתנאי גידול מסוימים או לצריכת שוק וכד'. האם ניתן להשתמש בחומר גנטי שנלקח מעצי ערלה, וא"כ האם יש לחלק בין חלקי צמח שונים כגון: ענפים, פרחים, פירות, זרעים?

1. [בראשית פרק מ"א, ה':] "והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד... וברשב"ם: "בקנה אחד – זהו סימן לשובע, לכל גרעין שבע שבלים". ובירושלמי [פיאה פ"ג ה"ח]: "רבי אימי בשם רבי שמעון בן לקיש בעי: הגע עצמך שהיה שם שיבולת אחת עד שלא קצר אין כאן חיוב, משקצר אין כאן שיעור. ר' חנניה בשם רבי פינחס תיפותר בשהיה שם קלח אחד ובו חמש שבולים". וכן ברש"י [שבת ק"ט ע"ב] ובהן שלשה "בכל קלח שלשה גבעולין קנים דקים כעין של קנבוס". וע"ע תוספות [יומא ע"א ע"ב ד"ה ואימא עמרא; זבחים י"ח ע"ב ד"ה ואימא עמרא].
2. שאלה נוספת השייכת למציאות ימינו שהשדות גדולות מאד ביחס לתקופת המשנה והתלמוד, באיזה שטח נאמד האחד מכ"ד, האם ביחס לבית סאה בו הוא נתון, וע"כ אפילו בכלל השטח פחות מא' מכ"ד צריך למעט. או שנאמד ביחס לכלל השטח.

קנב